

UNIVERSITATEA “BABEȘ-BOLYAI”, CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE LITERE
CATEDRA DE LITERATURĂ UNIVERSALĂ ȘI COMPARATĂ

TEZĂ DE DOCTORAT

**IMAGINARUL EPIDEMIC.
REPREZENTĂRI ISTORICE ȘI METAFORICE
ALE CIUMEI ÎN LITERATURĂ**

REZUMAT

Coordonator :

Prof. Dr. Corin BRAGA

Doctorand :

Cristina Simona VIDRUȚIU

CLUJ-NAPOCA,

2011

1. CUPRINS

Partea I. INTRODUCERE.....9

1. **Premisă:** Fascinația secolelor XX-XXI pentru fenomenul epidemic și definirea acestora prin prisma discursurilor epidemice9
2. **Teză:** Decriptarea unui pattern sau a unor puncte de inflexiune ale reprezentărilor ciumei în literatură și analiza dinamicii și funcției acestora12
3. **Domeniu și metodă:** “Literatură și medicină”, “Medical humanities”, “Antropologie medicală”, “Epidemiologie culturală”. Definirea unui nou domeniu : “Imaginarul epidemic”.....14
4. **Corpus de texte**.....24
5. **Obiective și elemente inovatoare**.....26
6. **Limite**.....27
7. **Structură**.....28
8. **Piste de lucru**.....31

Partea II. REPREZENTĂRILE CIUMEI ÎN LITERATURĂ. PATTERNUL EPIDEMIC. IMAGINARUL EPIDEMIC.....33

1. **Scurt istoric critic al studiilor dedicate reprezentărilor ciumei în literatură prin perspectiva problemelor abordate**.....33
 - 1.1. Raportul dintre reprezentările ciumei în literatură și reprezentările ciumei în alte domenii.....34
 - 1.2. Raportul dintre reprezentările punctuale ale ciumei în literatură și contextul istoric.....36
 - 1.3. Definiția literaturii ciumei și a canonului acesteia.....39
 - 1.4. Trăsăturile literaturii ciumei.....43
 - 1.5. Funcțiile literaturii ciumei.....46
2. **O nouă abordare a reprezentărilor ciumei în literatură. Două instrumente noi de lucru: pattern-ul reprezentărilor ciumei în literatură și imaginarul epidemic**.....51
 - 2.1. **Patternul reprezentărilor ciumei în literatură. Scurt istoric al celor șase termeni alcătuind patternul reprezentărilor ciumei în literatură**53
 - 2.1.1. Epidemia sau calibrarea dimensiunii ciumei.....54
 - 2.1.2. Miasmă și contagiune sau cartografierea surselor și modalităților de răspândire a ciumei.....57
 - 2.1.3. Carantină și lazaret sau modalitățile de prevenire, combatere și control a ciumei.....63
 - 2.1.4. Negrul sau impactul și simptomatologia ciumei.....65
 - 2.2. **Imaginarul epidemic. Cronologia maladivă și dinamica epidemică**.....67

Partea III. CIUMA – PROFIL MEDICAL ȘI ISTORIC.....73

1. Profilul medical al ciumei.....74

1.1. Definiție. Etimologie. Relația de sinonimie ciumă-pestă. Epidemia și triada epizotie-pandemie-endemie.....74

1.2. Tipuri de ciumă. Simptomatologie. Negrul. Mecanismul de transmisie: miasmă versus contagiune. Măsuri: carantină și lazaret. Tratament.....76

1.3. Ciuma azi. Număr de cazuri anuale. Zone predispuse ciumei. Rezervoarele naturale și pericolul bio-terorist.....80

2. Profilul istoric al ciumei.....83

2.1. Recurența epidemică: răspândire temporală și spațială.....83

2.2. Cele 3 mari pandemii.....85

Partea IV. CIUMA – PROFIL LITERAR.....87

1. Analiză de text.....87

1.1. Perspectiva realistă: reprezentări literare ale unor epidemii de ciumă istorice.....87

1.1.A. *Decameronul* de Giovanni Boccaccio.....89

1. EPIDEMIE.....90

1.1. De la epidemie la utopie: sublimarea ciumei din planul medical-istoric în planul ficțional-filosofic.....90

1.2. Istorie versus ficțiune: ultimatum versus palimpsest; oraș versus sat; pattern al morții versus pattern al vieții.....92

1.3. Paralelismul dintre corpul fizic al ciumatului și corpul social al indivizilor amenințați de ciumă: coagulare și diseminare.....93

1.4. Ciuma istorică din Florența din 1348. Cauze (regim religios și astrologic), imaginea călătorului neobosit, simptomatologie, mijloace de combatere (administrative, religioase și medicale), tratament, reacții (dinamice, morale și etice), conversie și anulare, preconcepții, moartea nediscriminantă.....94

1.5. De la epidemie la utopie: înființarea *brigatei*.....98

1.6. Paralelismul ciumă-iubire prin perspectivă medicală și transpunerea acestuia în planul narativ-metaforic.....101

1.7. Măsurile organizatorice ale *brigatei*: semnul vieții, îndatoriri și modalități de petrecere a timpului.....104

1.8. Recondiționarea narativă a circularității procesiunilor circumbulatorii și a <i>Dansului Morții</i> în structura <i>brigatei</i>	105
1.9. Ciurma ca ramă a poveștilor versus ciurma ca narativizare a epidemiei istorice din 1348. Condiția de martor.....	107
2. MIASMĂ.....	110
2.1. De la miasmă la mireasmă: transplantul nucleului organizațional al <i>brigatei</i> de la oraș la țară și conotarea antitetică a acestor spații prin perspectiva regimului medical.....	110
2.2. Spațiul antiseptic al povestirii și logica circularității coagulante și protective.....	111
3. CONTAGIUNE.....	113
3.1. De la contagiunea fizică la contagiunea narativă.....	113
3.2. Poveștile contaminante ale <i>brigatei</i> : structura <i>pharmakon</i> -ului.....	116
3.3. <i>Brigata ca pseudo-pharmakos</i>	117
3.4. Metaforele tratamentului medical transpuse în modul de organizare a narațiunii: puterile purgative ale ciurmei și puterile sedative ale poveștii. “ <i>Semănătorii de viață</i> ”.....	118
4. CARANTINĂ.....	121
4.1. De la carantina impusă în cazul iubirii la carantina benevolă în cazul ciurmei.....	121
4.2. Tratamentul iubirii și al ciurmei cu ajutorul cuvântului și al imaginației. Motivațiile carantinei <i>brigatei</i>	123
5. LAZARET.....	126
5.1. De la lazaret la casa de vacanță.....	126
6. NEGRU.....	129
6.1. Sintagma <i>Mors atra</i> și ciurma ca afacere a morții....	129

1.1.B. Jurnal din Anul Ciurmei și Pregătiri necesare pentru Ciurmă atât pentru Suflet cât și pentru Trup de Daniel Defoe.....

1. EPIDEMIE.....	133
1.1. Ciurma ca afecțiune asupra corpului și sufletului. Surse obiective și surse subiective.....	133
1.2. Simptomele ciurmei. Instalarea fâțișă și instalarea insidioasă. Moartea agonizantă și moartea subită.....	139
1.3. Măsuri publice și măsuri personale. Izolarea și fuga. Închiderea caselor versus baricadarea caselor.....	140

1.4. Efectele imediate și efectele de după oprirea ciumei. Reacții în fața ciumei: salvarea prin credință, disperarea și accentuarea instinctului de supraviețuire. Reconfigurarea identitară.....	146
1.5. Ancorarea în istoric și veridic a narațiunii. Încadrarea în șirul relatărilor istorice a epidemiilor de ciumă.....	150
1.6. Metamorfoza Londrei. Indici vizuali și auditivi.....	152
1.7. Geografia și statistica ciumei.....	154
1.8. Cauzele ciumei: simbiozele geografie-anatomie și medicină-religie.....	156
2. MIASMĂ.....	159
2.1. Teoria efluvio-contagionistă.....	159
2.2. Tratament și măsuri de prevenire prin prisma categoriilor sociale. Soluția ca amprentă socială.....	160
3. CONTAGIUNE.....	165
3.1. Efluvio-contagionism și mister. Situații care predispun la contaminare. Intenționalitatea contaminării.....	165
3.2. Întâmplări despre contaminare și întâmplări contaminante. Raportul întâmplări-observații. Istoria generală și istoria personală.....	168
4. CARANTINĂ ȘI LAZARET	170
4.1. Conlucrarea carantină-lazaret. Modificări funcționale. Ciurma: de la diagnostic general la experiență personală.....	170
4.2. Meseriile ciumei: izolarea, supravegherea, îngrijirea și îngroparea.....	173
5. NEGRU.....	175
5.1. Imaginea ciumei sau imaginea morții. Îngerul, noaptea și asediul.....	175
5.2. Dinamica și aspectul ciumei. Celălalt, săgeata otrăvită, alte boli, focul.....	177
5.3. Figura naratorului: între istorie și ficțiune, între credință și curiozitate. Groapa și <i>Dansul Morții</i> . Funcția scrierii și “simptomatologia” narativă.....	182

1.1.C. Logodnicii și Istoria coloanei infame de Alessandro Manzoni.....187

1. EPIDEMIE.....	188
1.1. Deconstrucția ciumei la nivel teoretic și la nivel practic. Mitul inexistenței ciumei și mitul ungătorilor. Indicii ale apariției ciumei: mortalitatea ridicată și simptomatologia specifică.....	188

1.2. Ciurma-foametea-războiul: complexul flagelurilor...	193
1.3. Măsuri, reacții și efecte în fața ciurmei. Imaginea <i>Dansului macabru</i> și “intoxicarea” la nivelul simțurilor.....	195
1.4. Ficțiunea în serviciul istoriei. Ancorarea în istoric: opere, personaje și evenimente istorice. Ficțiuni istorice documentate versus Istoria ficțională atestată de pseudo-documente.....	199
2. MIASMĂ ȘI CONTAGIUNE.....	203
2.1. Exalații pestilențiale și contagiune.....	203
2.2. <i>Pharmakon</i> și <i>pharmakos</i>	204
3. CARANTINĂ.....	209
3.1. Sechestrul și carantina.....	209
3.2. Noile meserii: <i>monatti</i> , <i>apparitori</i> , comisari. Valențe ale sărbătorii: procesiune versus carnaval.....	209
4. LAZARET.....	214
4.1. Imaginea lazaretului din Milano.....	214
4.2. Lazaretul : loc de regăsire, univers cu valențe punitive, spațiul al punerii în scenă a carității și a milosteniei.....	216
5. NEGRU.....	217
5.1. Numirea ciurmei.....	217
5.2. Imagini ale ciurmei.....	218
5.3. Definiția și funcțiile ciurmei.....	220

1.2. Perspectiva metaforică: reprezentări literare ale unor “ciurme” politice ale istoriei.....223

1.2.A. Ciurma, Stare de asediu și Caligula de Albert Camus.....225

1. EPIDEMIE.....	226
1.1. <i>Epi</i> + <i>demos</i> : de la ciurmă la regimul totalitar.....	226
1.2. Construcția metaforică a noțiunii de epidemie: prejudecăți, mentalități și opinii populare legate de ciurmă.....	230
1.3. De la individ la masă: separare, rutină, singurătate, uniformizare.....	234
1.4. Ciurma ca spectacol cathartic: măcel și carnaval. Influența lui Artaud.....	237

2. MIASMĂ.....	244
2.1. Cuplul miasmă-mireasmă. Salvarea prin natură sau prin iubire.....	244
2.2. A vedea și a auzi: cursorii puterii.....	246
3. CONTAGIUNE.....	250
3.1. De la contagiunea nondiscriminatorie la contagiunea disciplinară: redefinirea suspectului.....	250
3.2. De la semnul fizic și divin la însemnarea disciplinară și individul ca semn.....	251
4. LAZARET ȘI CARANTINĂ.....	254
4.1. De la izolarea benefică și restaurativă la prizoneriatul exterminator.....	254
4.2. Măsuri și tratamente “reconstruite” ideologic. “Armele fericirii” și construcțiile utopice.....	259
5. NEGRU.....	265
5.1. Militarizarea imaginii ciumei și noaptea permanentă a regimului totalitar.....	265
5.2. Cuplul Ciumă-Moarte.....	267
1.2.B. Rinocerii și Jocul de-a măcelul de Eugène Ionesco.....	275
1. EPIDEMIE.....	276
1.1. Teatrul ca o “confesiune”. Context istoric și istorie personală.....	276
1.2. Cadrul spațial-temporal. Cronotop prototipic. Piața. Medii ale unei demonstrații social-politice.....	279
1.3. Boli medicale (fizice) și boli existențiale (sociale). Ciuma ca trimitere istorică și ca vehicul metaforic.....	281
1.4. Molima. Atipicul și referința clasică a ciumei.....	283
1.5. Rinocerita. Epidemia metamorfică. Simptomatologie și receptare.....	285
1.6. În descendența unei literaturi a ciumei: preluări și trimiteri.....	287
1.7. Epidemie și moarte. Molima și rinocerita ca morți la modă.....	289
2. MIASMĂ ȘI CONTAGIUNE.....	291
2.1. Aerul contaminat și <i>pharmakos</i> -ul. Neadaptabilitatea, dorința de a muri și dorința de a învinui.....	291
3. CARANTINĂ ȘI LAZARET.....	295
3.1. Carantină: măsură și stare generală. Lazaretul: între spital și închisoare.....	295
3.2. Stare de asediu. Cordon sanitar militar. Noi meserii și măsuri. Tușe de ordin ideologic.....	296

4. NEGRU.....	298
4.1. Negru și verde. <i>Moartea Neagră</i> și Garda de fier.....	298
4.2. Anatomia mecanismelor politice.....	303
1.2.C. Eseu despre orbire și Eseu despre luciditate de Saramago.....	306
1. EPIDEMIE.....	307
1.1. O arhitectură a epidemiilor: corespondențe ale simțurilor, ale culorilor, cauzale și semnificative.....	307
1.2. Orbirea albă.....	308
1.3. Votul în alb.....	311
1.4. Caracteristici epidemice: dinamică, dimensiuni și anularea diferențelor.....	312
1.5. Raportul comun-singular. Vocea ca vedere.....	313
1.6. Referința biblică a epidemiei.....	315
2. MIASMĂ ȘI CONTAGIUNE.....	316
2.1. Bivalența cauzală a epidemiei de orbire albă.....	316
2.2. “Paradisul” și “infernul” olfactiv.....	318
2.3. Țapul ispășitor și violența omului ca un nou flagel.....	319
3. CARANTINĂ ȘI LAZARET.....	324
3.1. Condamnare și exterminare.....	324
3.2. O istorie a violențelor.....	326
4. NEGRU.....	330
4.1. Chestionarea raportului clasic alb-negru.....	330
4.2. <i>Dansul macabru</i> versus “ <i>Dansul vieții</i> ”.....	332
4.3. Continuități epidemice	333
2. Intersecții și paralelisme.....	336
Partea V. CONCLUZII.....	340
ANEXE.....	342

Anexa 1. Pattern-ul reprezentărilor ciumei în pictură.....	342
Anexa 2. Fond tematic, simbolic și gestual comun între reprezentările ciumei în literatură și reprezentările ciumei în artă.....	343
Anexa 3. <i>Dansul Morții</i>	344
Anexa 4. Mijloace de protecție împotriva miasmei.....	345
Anexa 5. Carantină și lazaret.....	346
Anexa 6. <i>Moartea Neagră</i>	347
Anexa 7. Imaginea bacilului ciumei <i>Yersinia (Pasteurella) pestis</i>	348
Anexa 8. Puricele.....	349
Anexa 9. Istoric al celor mai importante momente ale ciumei în mediul științific	350
Anexa 10. Planul Lazaretului Vechi din Veneția, primul lazaret datând din 1423.....	351
Anexa 11. Cronologia epidemiilor de ciumă de-a lungul istoriei.....	352
Anexa 12. <i>Moartea Neagră</i> în Europa.....	355
 BIBLIOGRAFIE	 356

2. CUVINTE-CHEIE:

ciumă; istorie; literatură; medicină; politică; epidemie; miasmă; contagiune; carantină; lazaret; negru; mentalități; imaginar; Boccaccio; Manzoni; Defoe; Camus; Ionesco; Saramago;

3. REZUMATUL PRINCIPALELOR PĂRȚI:

Lucrarea noastră este articulată în cinci părți. În prima parte a lucrării, intitulată *Introducere*, precizăm o serie de detalii necesare poziționării demersului. Premisa de la care pornim este fascinația secolelor XX-XXI pentru fenomenul epidemic și definirea acestora prin prisma discursurilor epidemice. Teza avansată este decriptarea unui pattern (sau a unor puncte de inflexiune) al reprezentărilor ciumei și analiza dinamicii și funcției acestuia în literatură. În realizarea acestor obiective începem prin a

defini domeniul de lucru (aflat la confluența dintre “Literatură și medicină”, “Medical humanities”, “Antropologie medicală”, “Epidemiologie culturală” și un nou domeniu pe care îl vom defini “Imaginar epidemic”), apoi delimităm corpusul de texte utilizat pentru analiză, avansăm obiectivele și elementele inovatoare, identificăm limitele și determinăm structura și piste de lucru ale demersului.

În a doua parte a lucrării, intitulată *Reprezentările ciumei în literatură. Pattern epidemic. Imaginar epidemic*, realizăm o istorie critică a studiilor dedicate reprezentărilor ciumei în literatură din perspectiva celor cinci probleme esențiale abordate: raportul dintre reprezentările ciumei în literatură și reprezentările ciumei în alte domenii; raportul dintre reprezentările punctuale ale ciumei în literatură și contextul istoric; definiția unei literaturii a ciumei și a unui canon al acesteia; trăsăturile literaturii ciumei; funcțiile literaturii ciumei.

În acest peisaj critic complex, demersul nostru propune două instrumente noi de lucru pentru studierea reprezentărilor ciumei în literatură: în primul rând acela de “pattern al reprezentărilor” și în al doilea rând acela de “imaginar epidemic”.

Definim patternul reprezentărilor ciumei ca structura-schelet care stă la baza tuturor reprezentărilor ciumei, sau altfel spus, reprezentările ciumei sunt rezultatul dezvoltării unei structuri-schelet în funcție de mediul cultural și științific aferent, astfel încât produsul obținut reprezintă o construcție cu o semnificație și o funcție contextuală. Patternul reprezentărilor ciumei în literatură nu este o structură imobilă care poate fi sesizată de-a lungul istoriei, dimpotrivă este o însumare a unor puncte recurente, puncte de inflexiune, care, în funcție de mediul de receptare și de funcția urmărită pot da naștere anumitor variante de configurare reprezentățională. Patternul reprezentărilor ciumei este structurat în jurul a șase puncte reprezentând noțiuni de factură medicală: epidemie, miasmă, contagiune, carantină, lazaret și negru. Pentru înțelegerea moștenirii culturale a noțiunilor constitutive ale pattern-ului reprezentărilor ciumei în literatură schițăm un scurt istoric al acestora în cadrul unui studiu de mentalitate.

Definim imaginarul epidemic dintr-o perspectivă dublă: în primul rând ca ansamblu al reprezentărilor epidemiilor, iar în al doilea rând ca domeniu dominat de o dinamică de propagare a reprezentărilor asemănătoare epidemiilor (caracterizată de recurență, violență și persistență cu capacitate de duplicare în alte domenii). Pentru

înțelegerea noțiunii de imaginar epidemic explorăm noțiunile de cronologie maladivă și de dinamică epidemică.

În cea de a treia parte a lucrării, intitulată *Ciuma – profil medical și istoric*, investigăm cele două fețe ale bolii. Pe de o parte, circumscriem identitatea medicală a ciumei prin perspectiva definiției, etimologiei, a relației de sinonimie ciumă-pestă, a triadei epizotie-pandemie-endemie, a tipologiei, a simptomatologiei, a mecanismului de transmisie, a măsurilor luate pentru a o opri și a tratamentului. De asemenea definim impactul actual al ciumei prin perspectiva numărului de cazuri anuale, a zonelor predispuse, a rezervoarelor naturale și a pericolului bio-terrorist. Iar pe de altă parte, sintetizăm profilul istoric al ciumei prin perspectiva recurenței epidemice la nivel spațial și temporal, respectiv prin raportarea la cele trei pandemii: Ciuma lui Justinian (540-590), *Moartea Neagră* (1346-1361) și Ciuma chinezească (1855-1900).

În cea de a patra parte a lucrării, intitulată *Ciuma – profil literar*, studiem o serie de reprezentări literare ale ciumei dintr-o dublă perspectivă: atât a unei analize punctuale de text, cât și a unei priviri de ansamblu ce constată intersecțiile și paralelismele dintre operele aparținând literaturii ciumei și autorii acestora. La nivelul analizei reprezentărilor ciumei în literatură diferențiem două tipuri de texte în relație cu funcția ciumei în cadrul acestora.

Primul tip de texte apelează la perspectiva realistă, mai exact înfățișează epidemii de ciumă istorice. Pentru această situație am ales următoarele studii de caz: *Decameronul* de Giovanni Boccaccio înfățișând Ciuma din Florența din 1348, *Jurnal din Anul Ciumei* și *Pregătiri necesare pentru Ciumă atât pentru Suflet cât și pentru Trup* de Daniel Defoe înfățișând Ciuma din Londra din 1665, *Logodnicii* și *Istoria coloanei infame* de Alessandro Manzoni înfățișând Ciuma din Milano din 1628-1630.

Al doilea tip de texte apelează la perspectiva metaforică, mai exact fac trimitere la “ciume” politice ale istoriei. Pentru această situație am ales următoarele studii de caz: *Ciuma*, *Stare de asediu* și *Caligula* de Albert Camus care fac trimitere la existență în general, la nazism, și la ororile celui de al doilea război mondial, *Rinocerii* și *Jocul de-a măcelul* de Eugène Ionesco care fac trimitere la Garda de Fier, *Eseu despre orbire* și *Eseu despre luciditate* de Saramago care fac trimitere la regimul lui Franco.

În cea de a cincea parte a lucrării, intitulată *Concluzii*, încercăm să răspundem la seria de întrebări formulată în *Introducere*, care problematizează pe de o parte raportul dintre contextul istoric, contextul medical, contextul literar, contextul biografic și intenționalitatea autorului, iar pe de altă parte problematizează funcția reprezentărilor literare ale ciumei în mediul actual (caracterizat de o aplicare excesivă a tiparului epidemic tuturor fenomenelor violente, misterioase, recurente și cu un impact masiv la nivelul populației). Ipoteza pe care o avansăm este că există o tentație de construire și propagare a scenariilor epidemice care poate fi interpretată ca un simptom al unei stări ipohondrice generale specifice secolelor XX-XXI.

Lucrarea se încheie cu o serie de *Anexe* ilustrând diferite aspecte ale ciumei discutate în cele cinci capitole și cu o *Bibliografie* care include pe de o parte sursele literare, iar pe de altă parte operele critice utilizate în demers.

3. BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ:

- AZOUVI, François, “The plague, melancholy and the devil”, în *Diogenes*, Vol. 27, No. 108, december, 1979, p. 112-130, consultat la adresa: <http://dio.sagepub.com/content/27/108/112.full.pdf+html>, în data de 9.10.2007.
- BARBALUCCA, Giuseppe, “La peste, da Boccaccio a Camus”, în *Il Lanternino*, Bimestriale di storia della medicina e medicina sociale, Anno XI, N. 4, Trieste, Luglio, 1988, p. 4-5.
- BARDET, Jean-Pierre, BOURDELAIS, Patrice, GUILLAUME, Pierre, LEBRUN, François, QUÉTEL, Claude (eds.), *Peurs et Terreurs face à la Contagion. Cholera, tuberculose, syphilis XIX-XX siècles*, Éditions Fayard, Paris, 1998.
- BIRABEN, Jean-Noël, “Essai sur les réactions des sociétés éprouvées par de grands fléaux épidémiques”, în Neithard Bulst, Robert Delort (eds.), *Maladies et société (XII-XVIII siècles)*, Actes du colloque de Bielefeld, novembre 1986, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1989, p. 367-374.
- BOECKL, Christine M., *Images of plague and pestilence: iconography and iconology*, Truman State University Press, Kirksville, Missouri, 2000.

- BOIA, Lucian, *Pentru o istorie a imaginarului*, traducere din franceză de Tatiana Mochi, Editura Humanitas, București, 2000.
- BOLLET, Alfred Jay, *Plagues & poxes: the impact of human history on epidemic disease*, second edition, Demos Medical Publishing, New York, 2004.
- BYRNE, Joseph P., *Daily life during the Black Death*, Greenwood Press, Westport, Connecticut, London, 2006.
- CALVI, Giulia, *Histories of a plague year: the social and the imaginary in baroque Florence*, translated by Dario Biocca and Bryant T. Ragan, Jr, with a foreword by Randolph Starn, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, Oxford, 1989.
- CARTWRIGHT, Frederick, BIDDISS, Michael, *Bolile și istoria*, traducere Gabriel Tudor, Editura All, București, 2005.
- CERONETTI, Guido, *Tăcerea trupului: materiale pentru studiul medicinei*, traducere din italiană de Michaela Șchiopu, cuvânt înainte de E. M. Cioran, Editura Humanitas, București, 2002.
- CHRISTENSEN, Allan Conrad, *Nineteenth-Century Narratives of Contagion, "Our feverish contact"*, Routledge, London and New York, 2005.
- COOKE, Jennifer, *Legacies of Plague in Literature, Theory and Film*, Palgrave Macmillan, Houndsmills, New York, 2009.
- COSTE, Joël, *Représentations et comportements en temps d'épidémie dans la littérature imprimée de peste (1490-1725). Contribution à l'histoire culturelle de la peste en France à l'époque moderne*, Préface du professeur Yves-Marie Bercé, Honoré Champion Éditeur, Paris, 2007.
- DELUMEAU, Jean, LEQUIN, Yves (eds.), *Les malheurs des temps: histoire des fléaux et des calamités en France*, Librairie Larousse, Paris, 1987.
- DURAND, Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului: introducere în arhetipologia generală*, traducere de Marcel Aderca, postfață de Cornel Mihai Ionescu, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998.
- FABRE, Gérard, *Épidémies et contagions. L'imaginaire du mal*, Presses Universitaires de France, Paris, 1998.
- FASS LEAVY, Barbara, *To blight with plague: studies in a literary theme*, New York University Press, New York and London, 1992.

- FOUCAULT, Michel, *A supraveghea și a pedepsi: nașterea închisorii*, traducere din franceză și note de Bogdan Ghiu, control științific al traducerii Marius Ioan, prefață de Sorin Antohi, Editura Humanitas, București, 1997.
- FOX, Daniel M., KARP, Diane R., “Images of Plague: Infectious Disease in the Visual Arts”, în Elizabeth Fee, Daniel M. Fox (eds.), *AIDS: the burdens of history*, University of California Press, Berkeley, London, 1988, p. 172-190.
- GILMAN, Ernest B., *Plague writing in early modern England*, The University of Chicago Press, Chicago, 2009.
- GIRARD, René, “La peste nella letteratura e nel mito”, în René Girard, *La voce inascolta della realtà*, a cura di Giuseppe Fornari, Adelphi Edizioni, Milano, 2006, p. 191-218.
- GRIGSBY, Byron Lee, *Pestilence in Medieval and Early Modern English Literature*, Routledge, New York, London, 2004.
- HEALY, Margaret, *Fictions of Disease in Early Modern England. Bodies, Plagues and Politics*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, New York, 2001.
- HORROX, Rosemary (ed.), *The Black Death*, Manchester University Press, Manchester and New York, 2006.
- JONES, Colin, “Plague and Its Metaphors in Early Modern France”, în *Representations*, No. 53, Winter, 1996, p. 97-127, consultat la adresa: <http://www.jstor.org/pss/2928672>, în data de 18.05.2009.
- KEYS, Thomas E., “The Plague in Literature”, în *Bulletin of the Medical Library Association*, Vol. 32, No. 1, January 1944, p. 35-56, consultat la adresa: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC194297/>, în data de 15.06.2010.
- LITSIOS, Socrates, *Plague legends: from the miasmas of Hippocrates to the microbes of Pasteur*, Science & Humanities Press, Chesterfield, 2001.
- MANETTI, Giovanni (ed.), *Il contagio e i suoi simboli*, Vol. 2, Arte, letteratura, psicologia, comunicazione, Edizioni ETS, Pisa, 2004.
- ROSENBERG, Charles E., “Explaining epidemics”, în Charles E. Rosenberg, *Explaining epidemics and other studies in the history of medicine*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992, p. 293-304.
- SIEGFRIED, André, *Itinéraires de contagions: épidémies et idéologies*, préface de Pasteur Valléry-Radot, Librairie Armand Colin, Paris, 1960.

- SONTAG, Susan, *Boala ca metaforă; SIDA și metaforele ei*, traducere și prefață Aurel Sasu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995.
- SPERBER, Dan, *La contagion des idées. Théorie naturaliste de la culture*, Éditions Odile Jacob, Paris, 1996.
- STEEL, David, “Plague Writing from Boccaccio to Camus”, în *Journal of European Studies*, Vol. 11, June, 1981, p. 88-110, consultat la adresa: <http://jes.sagepub.com/content/11/42.toc>, în data de 15.06.2010.
- TERZEA-OFRIM, Lucia, “Literatură și medicină”, în *Dilemateca*, Octombrie, 2008, p. 14-21.
- TOTARO, Rebecca, *Suffering in paradise: the bubonic plague in English literature from More to Milton*, Duquesne University Press, Pittsburgh, 2005.
- ZANOTTI, Paolo (ed.), *Contaminazioni*, Quaderni di Synapsis IV, Atti della Scuola Europea di Studi Comparati, Bertinori, 14-21 Settembre 2003, Le Monnier, 2005.